

МАТЕРІАЛЬНИЙ ЗМІСТ ОБВИНУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**MATERIAL MAINTENANCE OF PROSECUTION IN CRIMINAL PROCESS****Гринюк В.О.,***кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті на основі аналізу наукової літератури та кримінального процесуального законодавства проаналізовано зміст обвинувачення. Вказано на подвійну його природу. Наголошено, що обвинувачення – це лише процесуальна категорія. Визначено поняття обвинувачення у матеріальному розумінні як обвинувальну тезу, твердження про скоєння конкретною особою злочину, що міститься у процесуальних документах органів, які здійснюють функцію обвинувачення. Вказано на те, що визначення матеріального змісту обвинувачення можливе через розкриття його структури. Із врахуванням позицій вчених визначено основні елементи структури обвинувачення.

Ключові слова: кримінальний процес, обвинувачення, матеріальний зміст обвинувачення, структура обвинувачення.

В статье на основе анализа научной литературы и уголовного процессуального законодательства проанализировано содержание обвинения. Указано на двойную его природу. Отмечено, что обвинение это лишь процессуальная категория. Определено понятие обвинения в материальном смысле как обвинительный тезис, утверждение о совершении конкретным лицом преступления, которое содержится в процессуальных документах органов, осуществляющих функцию обвинения. Указано на то, что определение материального содержания обвинения возможно через раскрытие его структуры. С учетом позиций ученых определены основные элементы структуры обвинения.

Ключевые слова: уголовный процесс, обвинение, материальное содержание обвинения, структура обвинения.

On the basis of analysis of scientific literature and criminal procedural legislation analyzed the content of the charges. Indicated on his double nature. It is noted that the charge is a procedural category. The concept of charges in the material sense, as the indictment thesis statement about a specific person committed a crime, which is contained in the procedural documents of the bodies exercising the prosecution function. Pointing out that the definition of the material content of the charges is possible through the disclosure of its structure. Taking into account the positions of scientists identified the main elements of the charges structure.

Key words: criminal proceedings, prosecution, material content of the charges, charges structure.

Актуальність теми. У сучасній юридичній науці збільшилась увага до обвинувачення як кримінальної процесуальної категорії. Це можна пояснити тим, що зміст обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні тісно пов'язаний не тільки із процесом розслідування та судового розгляду справи, але і з мірою кримінальної відповідальності обвинуваченої особи. Так, формулювання обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні залежить від якості розслідування, а формулювання обвинувачення як кримінальної процесуальної категорії – від рівня урегулювання даного інституту в кримінальному процесуальному законодавстві.

Проблеми визначення змісту обвинувачення у кримінальному процесі досліджувалися значною кількістю науковців, зокрема, П.М. Давидовим, В.С. Зеленецьким, Г.В. Мовчаном, Д.П. Письменним, С.І. Перепелицею, А.Л. Ривліним, І.В. Рогатюком, Р.Ю. Савонюком, В.А. Сербуловим, Ф.М. Фаткулінін та ін.

Вказані вчені зробили значний внесок у дослідження поняття та змісту обвинувачення як правової категорії, однак залишаються дискусійними ряд питань, які стосуються двоякої природи обвинувачення.

Мета статті – визначення на основі положень кримінального процесуального законодавства України матеріального змісту обвинувачення у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. В науці кримінального процесу широке розповсюдження має поділ обвинувачення на: обвинувачення в матеріально-правовому значенні, під яким розуміється сукупність встановлених у провадженні та таких, що ставляться обвинуваченому у вину, суспільно-небезпечних і протиправних фактів, які становлять сутність конкретного складу кримінального правопорушення, і обвинувачення в процесуальному значенні, тобто заснована на законі процесуальна діяльність компетентних органів і осіб щодо викриття обвинуваченого в скоєнні інкримінованого йому кримінального правопорушення та обґрунтування його кримінальної відповідальності з метою публічного засудження [1, с. 16]. Так, Г.В. Мовчан вказує, що обвинувачення в кримінально-правовому сенсі визначає предмет (зміст) обвинувачення особи (статичну складову), а в кримінально-процесуальному – форму (процедуру) реалізації відповідальності особи (динамічну складову) [2, с. 174]. Такий комплексний підхід до розуміння обвинувачення також підтримує С.І. Перепелиця, вказуючи на два його аспекти:

1) обвинувачення в кримінально-правовому розумінні передбачає кваліфікацію кримінального правопорушення по конкретній статті закону України про кримінальну відповідальність, що, в свою чергу, є формальною ознакою віднесення провадження до числа публічного або приватного обвинувачення;

2) обвинувачення в кримінальному процесуальному контексті являє собою діяльність відповідних суб'єктів щодо доведення вини особи у визначеній кримінальним процесуальним законом формі, у якій і знаходять прояв процесуальні відзнаки між провадженнями публічного і приватного обвинувачення [3, с. 126-127].

Поряд з цим існують і противники такого поділу. Так, П.М. Давидов вказує, що обвинувачення є лише процесуальною категорією, і під ним слід розуміти доведене, закріплене у процесуальному документі і направлене на реалізацію кримінальної відповідальності твердження органу дізнання, слідчого, прокурора, судді і суду про вчинення злочину даною особою [4, с. 29].

На нашу думку, не можна стверджувати про обвинувачення у кримінально-правовому розумінні, адже це процесуальна категорія, проте вона дійсно має комплексний характер, який розкривається через матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст. Тому можна вважати, що вони є взаємозалежними і не можуть існувати відокремлено.

Вказана теза знайшла підтримку також у роботах А.Лі Ривліна, який зауважив, що обвинувачення в його матеріальному змісті ніколи не виступає зовні і незалежно від його процесуальної форми [5, с. 117], та В.С. Зеленецького, який вказував, що конкретне обвинувачення в матеріально-правовому розумінні з моменту виникнення відображається в процесуальних актах, але при відсутності діяльності воно статичне і може здійснюватися лише під час процесуальної діяльності при реалізації обвинувачення в процесуальному значенні [6, с. 51].

Український законодавець також здійснив спробу виділення матеріального та процесуального змісту обвинувачення. Так, в п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України регламентується, що обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України. А в п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України визначається поняття державного обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [7]. Однак аналіз вказаного положення дає підстави стверджувати, що вітчизняний законодавець обмежує реалізацію обвинувачення лише діяльністю прокурора в суді, хоча очевидно, що зазначена функція в деякій мірі реалізується також на стадії досудового розслідування іншими учасниками кримінального процесу.

У межах даного дослідження ми не будемо торкатися процесуальної сутності обвинувачення, а спробуємо розкрити лише зміст його матеріальної природи. Отже, у матеріальному розумінні під обвинуваченням розуміють його «формулу» (предмет, зміст), твердження про винність конкретної особи у вчиненому злочині, обвинувальну тезу [8, с. 45; 9, с. 14; 10, с. 13–28]. Така обвинувальна теза має важливе значення як для процесу досудового розслідування, у ході якого вона і

повинна формуватися, так і для судового розгляду та винесення вироку. Адже, як вказує І.В. Рогатюк, юридичний зміст та наслідки обвинувачення залежать від того, наскільки доказана формула обвинувачення. Якщо обвинувачення сформовано згідно з буквою і духом закону, то його наслідки однозначні – це обвинувальний вирок, та якщо при формуванні обвинувальної тези обвинувачення не витримані всі вимоги чинного законодавства, то негативні наслідки будуть звернені до обвинувача і обвинувачення взагалі може не бути [11, с. 10].

Для того, щоб з'ясувати матеріальний зміст обвинувачення необхідно визначитися із його структурою. У науковій літературі щодо цього питання існують різні точки зору. Так, ряд вчених виділяють два складових елементи структури обвинувачення: формулювання обвинувачення та кваліфікацію злочину [12, с. 38; 13, с. 11], інші – три: фабулу обвинувачення, його юридичне формулювання та правову кваліфікацію [14, с. 62]; а деякі науковці взагалі пропонують крім згаданих ще додати вказівку на особу, якій вчинення злочину ставиться в провину [15, с. 155; 16, с. 155].

Проте всі вчені сходяться на думці, що основним елементом обвинувачення є фабула, яка визначається як встановлення у справі фактів, обставин, що інкримінуються обвинуваченому, як діяння, що містять ознаки конкретного складу злочину [17, с. 23].

Враховуючи вказане, стає очевидно, що зміст обвинувачення повинен відображати обставини, які підлягають доказуванню по кримінальному провадженні. Такі обставини визначені у статті 91 КПК України:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені,

приспособлені або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [7].

Однак у кожному окремому обвинуваченні вони конкретизуються відповідно до обставин справи. Тому можна говорити, що обставини, передбачені статтею 91 КПК України, є загальними та типовими і потребують уточнення при формулюванні конкретного обвинувачення.

Важливими елементами обвинувачення є також юридичне формулювання та правова кваліфікація діяння. Так, юридичне формулювання відображає правову модель діяння, а правова кваліфікація – підведення вказаного діяння до конкретної статті Кримінального кодексу [16, с. 153]. Так ці елементи обвинувачення відображаються у процесуальних документах у вказівці на пункт, частину та статтю Кримінального кодексу України.

Висновки. Таким чином, не можна говорити про обвинувачення у кримінально-правовому розумінні, адже це процесуальна категорія, проте вона дійсно має комплексний характер, який розкривається через матеріальний та процесуальний (функціональний) зміст, які є взаємозалежними і не можуть існувати відокремлено. Обвинувачення у матеріальному розумінні – це обвинувальна теза, твердження про скоєння конкретною особою злочину, яке міститься у процесуальних документах органів, що здійснюють функцію обвинувачення.

Матеріальний зміст обвинувачення розкривається через його структуру. Обов'язковими елементами кожного обвинувачення повинні бути наступні: відомості про особистість особи, щодо якої висувається обвинувачення, фабула, юридичне формулювання, правова кваліфікація. Ці елементи повинні бути сформульовані у кожному конкретному обвинуваченні, адже від якості їх викладення та доведення залежить подальша перспектива судового розгляду справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фаткуллин Ф.Н. Обвинение и изменение его в суде. / Ф.Н. Фаткуллин. – Казань : Издательство Казанского ун-та, 1963. – 171 с.
2. Мовчан Г.В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х., 2010. – 219 с.
3. Перепелиця С.І. Правова сутність поняття обвинувачення у кримінальному процесі / С.І. Перепелиця // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 6. – Т. 2. – 2013. – С. 124-127.
4. Давыдов П.М. Обвинение в советском уголовном процессе: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.09. – Свердловск, 1973. – 47 с.
5. Ривлін А.Л. Обвинувачення в історії радянського кримінального процесу та в діючій його системі / А.Л. Ривлін // Проблеми правознавства. – 1968. – Вип. 10. – С. 113-120.
6. Зеленецкий В.С. Отказ прокурора от государственного обвинения / В.С. Зеленецкий. – Харьков: Издательство ХЮИ, 1979. – 51 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року // Голос України від 19.05.2012 р. – № 90-91.
8. Фаткуллин Ф.Н. Обвинение и судебный приговор / Ф.Н. Фаткуллин. – Казань: Издательство Казанского университета, 1965. – 531 с.
9. Савицкий В.М. Государственное обвинение в суде / В.М. Савицкий. – М. : Наука, 1971. – 342 с.
10. Финько В.Д. Прокурорский надзор за рассмотрением в суде уголовных дел: [учебное пособие] / В.Д. Финько. – Харьков, 1972. – 70 с.
11. Рогатюк І.В. Обвинувачення у кримінальному процесі України: [монографія] / І.В. Рогатюк. – К. : Атіка. – 2007. – 160 с.
12. Давыдов П.М. Обвинение в советском уголовном процессе / П.М. Давыдов. – Свердловск: Северо-Уральское книжное издательство, 1974. – 136 с.
13. Добровольская Т.Н. Изменение обвинения в судебных стадиях советского уголовного процесса / Т.Н. Добровольская. – М. : Юрид. лит., 1977. – 112 с.
14. Калашникова Н.Я. Гарантия права обвиняемого на защиту при изменении обвинения и наказания / Н.Я. Калашникова. – М. : Изд-во МГУ, 1975. – 144 с.
15. Постовой Д.А. Отношение приговора к обвинительному заключению / Д.А. Постовой // Учен. зап. Харьковського юрид. ин-та. Вип. 16. – Харьков, 1968. – С. 79-155.
16. Шадрин Е.Г. К вопросу о структуре обвинения / Е.Г. Шадрин // Российский юридический журнал. – № 1. – 2009. – С. 150-155.
17. Фаткуллин Ф.Н. Изменение обвинения / Ф.Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1971. – 164 с.